

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2023.3.10>
CZU: 159.922.8.072.4

AGRESIVITATEA LA ADOLESCENȚI: CARACTERISTICI ȘI IMPLICAȚII PSIHOLOGICE¹

Iulia RACU,

doctor habilitat în psihologie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID ID: 0000-0002-9096-7121

Rezumat: Schimbările la nivel de societate, precum și cele la nivelul fiecărui individ determină sporirea fenomenului agresivității. O categorie importantă în dezvoltarea umană este adolescența. Adolescenții se confruntă cu importante schimbări și provocări biologice, emoționale și sociale, pe acest fon evident că ia amploare agresivitatea în această etapă de vârstă. Conform celor expuse am întreprins o cercetare a agresivității și a corelatelor agresivității la adolescenți. Rezultatele obținute evidențiază un număr mare de adolescenți cu agresivitate și ostilitate generală. Totodată am consemnat că adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate generală se caracterizează prin nivel scăzut al încrederii în sine și a inițierii contactelor sociale. Ca urmare a rezultatelor, devine necesar să se intervină cu tehnici concrete care îi pot învăța pe adolescenți să gestioneze agresivitatea și comportamentul nepotrivit.

Cuvinte-cheie: agresivitate, ostilitate generală, diferențe de gen, corelatele agresivității, adolescență.

AGRESIVNESS IN ADOLESCENCE: CHARACTERISTICS AND PSYCHOLOGICAL IMPLICATIONS

Abstract: Changes from society and those from each individual life increase the phenomenon of aggression. One of the most important age from human development is adolescence. Adolescents are facing essential biological, emotional and social changes that can conditionate the expending of aggression. According to the mentioned facts we studied aggressions and the correlates of aggression in adolescence. The obtained results highlight that for adolescents are characteristic aggressions and hostility. At the same time, we noted that for adolescents with high level of hostility are particular low level of self-confidence and the initiation of social contacts. Also, we consider that it is important and necessary to intervene with concrete techniques that can teach adolescents to manage aggression and inappropriate behaviour.

Keywords: aggression, general hostility, gender differences, correlates of aggression, adolescence.

De peste un secol în psihologie se studiază agresivitatea. Una din primele încercări de a defini agresivitatea în psihologie aparține lui S. Freud. Pentru S. Freud agresivitatea este înăscută, astfel agresivitatea este un instinct cu care oamenii sunt înzestrați de la naștere de a agresa și a fi violenți. S. Freud mai menționează că în procesul educației trebuie găsite modalități nedestructive de canalizare a tendințelor agresive [5, apud 7, apud 10]. În contradicție cu accepțiunea lui S. Freud, K. Lorenz, A. Bandura și alții menționează că agresivitatea este un comportament învățat prin observare, imitație și antrenament [apud 7, apud 10].

Actualmente, agresivitatea este definită ca un comportament distructiv cu caracter violent orientat spre persoane, obiecte sau spre propria persoană [7].

R. Adams, E. Badea, M. Berzonsky, T. Crețu, F. Golu, E. Erikson, G. Pănișoară, D. Papalia, E. Verza și F. Verza acordă o atenție sporită adolescenței. Potrivit autorilor, adolescența rămâne a fi cea mai dinamică etapă. Anume în perioada adolescenței se produc multiple și variate modificări fizice, psihice și psihosociale. Cu referire la domeniu fizic vom enumera schimbări ce țin de creșterea anumitor părți ale corpului, a organelor, sistemelor de organe.

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare instituțională *Bazele teoretice și metodologice ale asigurării activității psihologice în sistemul de învățământ general din perspectiva abordărilor societale contemporane*. Cifru: 20.80009.1606.10.

Modificări esențiale se întâlnesc și la nivel de creier. Pentru domeniul psihic vom puncta transformările legate de abilitățile și capacitățile cognitive, afective, volitive și cele motivaționale. În ceea ce privește domeniul psihosocial se stabilizează trăsăturile de personalitate și atitudinile. Totodată adolescentul trece prin schimbări ce țin de modul lui de interrelaționare cu semenii și adulții și posibilitățile de integrare [1, 2, 3, 4, 6, apud 7, apud 10]. Evident că schimbările enunțate sunt însoțite de multiple experiențe emoționale și comportamentale cum ar fi: stări de anxietate și depresie, neliniști, impulsivitate, irascibilitate, agresivitate, etc.

Alături de caracteristicile de vârstă care condiționează ca trăirile emoționale și anumite comportamente la adolescenți să fie de o intensitate accentuată și realitățile sociale absolut noi afectează adolescenții contemporani. Dintre acestea vom lista câteva mai esențiale: dezintegrarea familiei, ca consecință a divorțurilor și a migrației părinților; violența, depresia, stresul, conflictele care caracterizează familia contemporană; accesul facil al adolescenților la diferite substanțe și gadget-uri, etc [1, 2, 3, 4, 6, 9, 10].

Metodologia cercetării. Conform celor expuse ne-am propus să investigăm modalitățile de manifestare ale agresivității la adolescenți, corelatele acesteia (încrederea în sine, inițierea contactelor sociale și curajul social) precum și implicațiile psihologice pentru diminuarea agresivității. Pentru a evalua și examina variabilele cercetării (agresivitatea, încrederea în sine, inițierea contactelor sociale și curajul social) pe întregul lot de adolescenți am administrat următoarele teste și chestionare: Chestionarul Evaluarea potențialului de agresivitate, Inventarul ostilității de A. Bass și A. Darkee și Testul

de studiere a încrederii în sine (B. Pomeroy). Lotul de adolescenți a fost constituit din 69 de elevi: 28 băieți și 41 de fete, elevi într-un liceu din municipiul Chișinău.

Rezultate și discuții. Vom demara prezentarea rezultatelor investigației experimentale cu frecvențele adolescenților pentru agresivitate (figura 1). Chestionarul Evaluarea potențialului de agresivitate evidențiază următoarele niveluri: non-agresivitate, nivel scăzut de agresivitate, nivel mediu de agresivitate și nivelul ridicat de agresivitate.

Conform frecvențelor din figura de mai sus vom menționa că pentru adolescenți sunt particulare toate cele patru niveluri de agresivitate după cum urmează: aproape jumătate din adolescenți (40,60%) sunt non-agresivi. Ei sunt liniștiți, calmi, echilibrați, pașnici, fiind mulțumiți de toate. În situațiile conflictuale ei cedează mult prea ușor, chiar și atunci când lucrurile sunt evidente în dezavantajul lor.

Pentru nivelurile scăzut, mediu și înalt de agresivitate frecvențele adolescenților sunt în descreștere (27,59%, 17,40% și 14,50%). Pentru adolescenții cu nivel scăzut de agresivitate vom enumera următoarele caracteristici: sunt situații și circumstanțe foarte rare când ei dau dovadă de violență în formă ușoară. Agresivitatea pe care ei o manifestă mai curând este verbală. Doresc să fie lăsați în pace, atacurile semenilor nu îi deranjează. Dispun de autocontrol, iar reacțiile agresive sunt raționale decât reacții din impuls. Adolescenții cu nivel mediu de agresivitate prezintă: izbucniri violente în anumite situații și circumstanțe, după ce au manifestat comportament agresiv, ei regretă că sa-u comportat așa. Au relații tensionate cu semenii și adulții. Adolescenții ce demonstrează nivel înalt de agresivitate cu greu

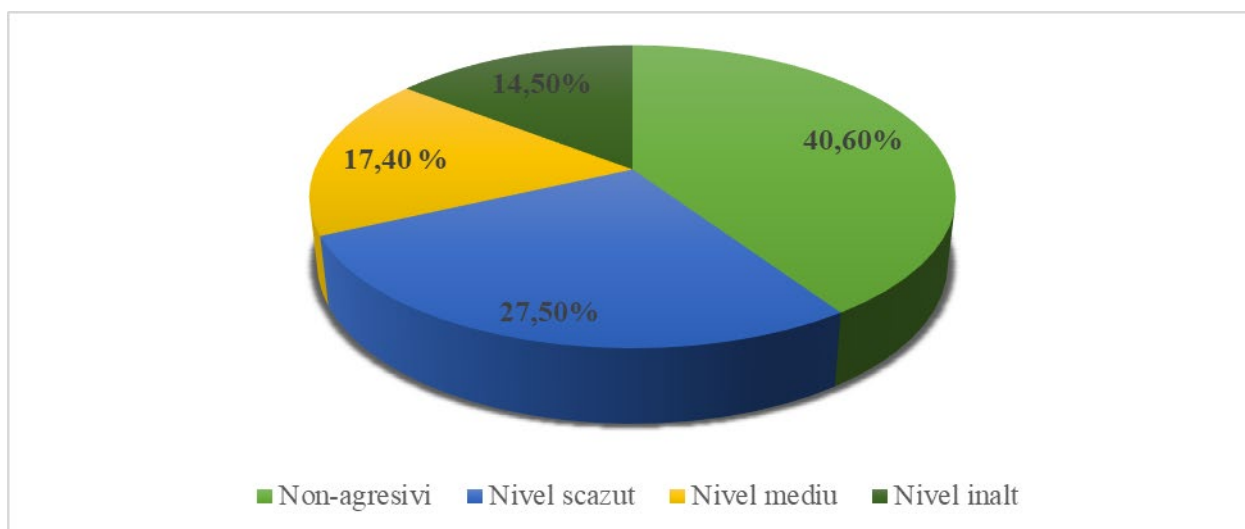

Figura 1. Evaluarea potențialului de agresivitate la adolescenți (%)

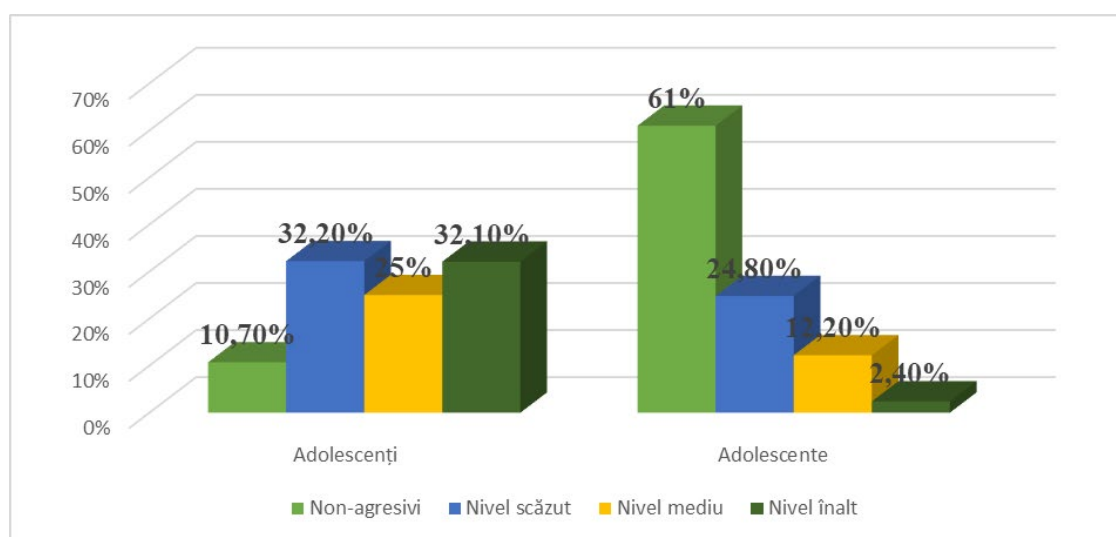

Figura 2. Evaluarea potențialului de agresivitate la adolescenți și adolescente (%)

își controlează comportamentele agresive, unii din ei nici nu manifestă motivație pentru a fi mai reținuți. Situațiile mai problematice ei le soluționează prin recurgerea la agresivitate, și anume din aceste considerente cei din jur îi evită și nu își doresc să comunice cu ei. Pentru a controla comportamentele agresive este necesar ca adolescenții cu nivel mediu și înalt de agresivitate să fie incluși în programe psihologice de intervenții orientate la exteriorizarea productivă și controlul agresivității.

Figura 2 conține frecvențele pentru agresivitate la adolescenți în funcție de genul acestora (adolescenți și adolescente).

Adolescenții și adolescentele se caracterizează prin frecvențe distincte pentru agresivitate. Nivelul de non-agresivitate se întâlnește în frecvență mai mare la adolescente (61%) spre deosebire de 10,70% din adolescenți. Pentru toate celelalte trei niveluri de agresivitate (scăzut, mediu și înalt) frecvențele adolescenților (32,20%, 25% și 32,10%) depășesc cu mult frecvențele adolescentelor (24,80%, 12,20% și 2,40%).

Diferențele între frecvențe consemnate sunt susținute și de diferențele statistice obținute, astfel vom puncta că după Testul T-student adolescenții demonstrează agresivitate mai accentuată compa-

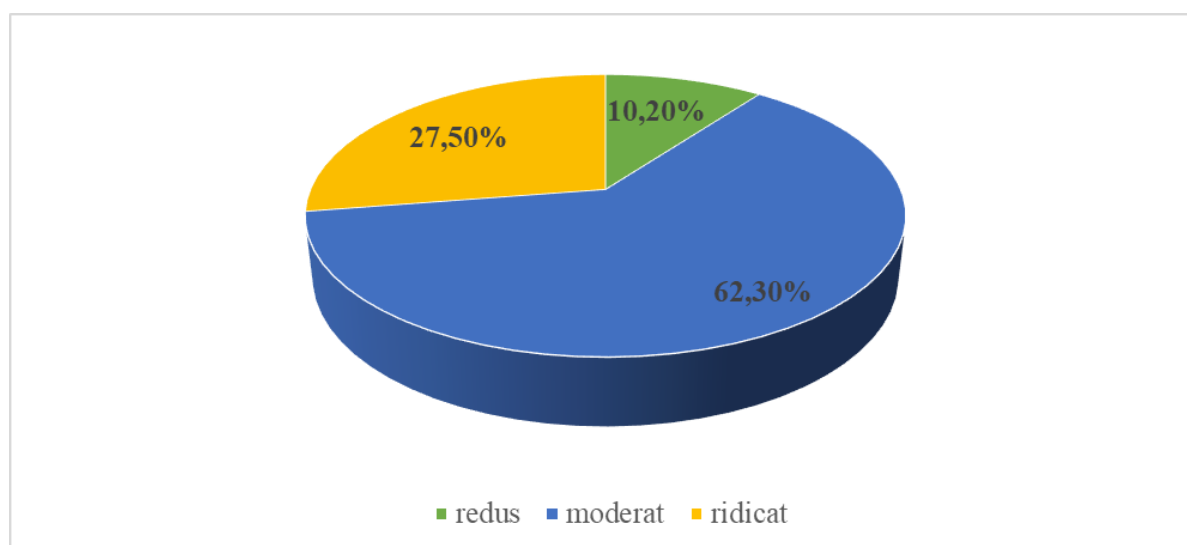

Figura 3. Evaluarea ostilității generale la adolescenți (%)

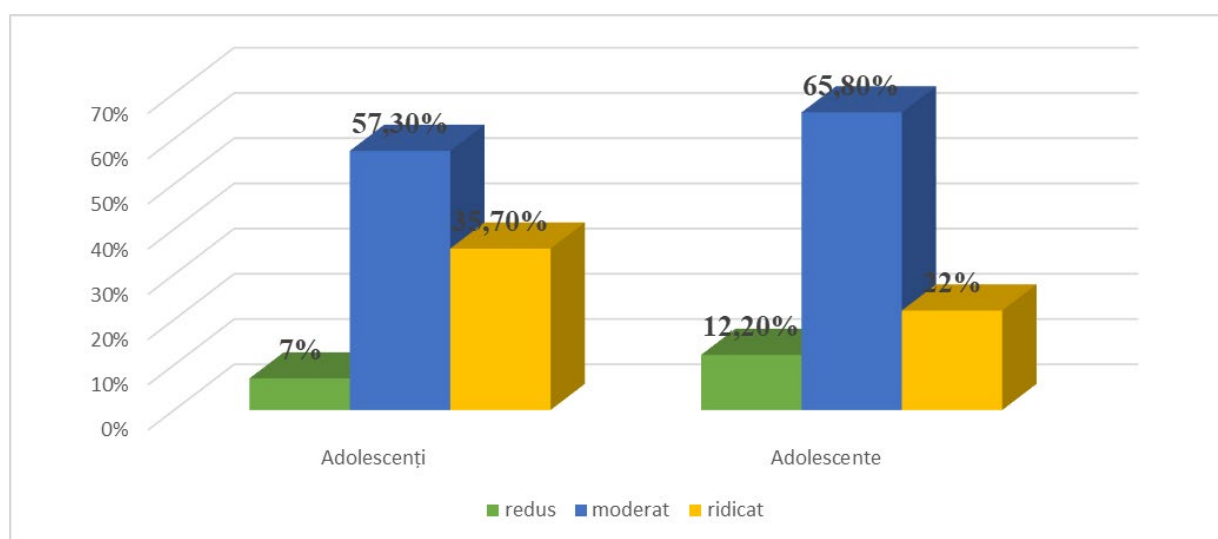

Figura 4. Evaluarea ostilității generale la adolescenți și adolescente (%)

rativ cu adolescentele (adolescenți, media: 76,46, adolescente, media: 48,34, $T=4,8$, $p \leq 0,01$).

Pentru o investigație experimentală mai detaliată a agresivității am aplicat Inventarul ostilității de A. Buss și A. Darkee. Frecvențele adolescenților pentru ostilitatea generală sunt ilustrate în figura 3.

Adolescenții din lotul experimental prezintă următoarele frecvențe pentru ostilitatea generală: un număr mic din adolescenți au nivel redus de ostilitate generală (10,20%), cei mai mulți dintre adolescenți (62,30%) manifestă nivel moderat de ostilitate generală și 27,50% din adolescenți demonstrează nivel ridicat de agresivitate. După cum observăm, ostilitatea este un comportament ce ia amploare în rândul adolescenților, astfel pentru a evita consecințele negative ale acestui fenomen considerăm important ca adolescenții cu nivel moderat și ridicat de ostilitate generală să fie încadrați în activități de intervenție psihologică.

În continuare am fost interesați să aflăm dacă rezultate pentru agresivitate (Evaluarea potențialului de agresivitate) corelează cu rezultatele pentru ostilitatea generală (Inventarul ostilității de A. Buss și A. Darkee) la adolescenți. Coeficientul de corelație și pragul de semnificație obținuți pot fi vizualizați în tabelul 1.

În conformitate cu coeficientul de corelație și pragul de semnificație expuși în tabelul 1 vom men-

ționa că între agresivitate (Evaluarea potențialului de agresivitate) și ostilitate generală (Inventarul ostilității de A. Buss și A. Darkee) atestăm un coeficient semnificativ pozitiv ($r=0,7974$, $p \leq 0,01$). Aceste rezultate susțin următorul fapt: adolescenții cu nivel înalt de agresivitate se caracterizează prin nivel ridicat de ostilitate generală.

Ca și pentru agresivitate, vom prezenta frecvențele pentru ostilitatea generală la adolescenți în conformitate cu genul acestora (figura 4).

Frecvențele pentru ostilitatea generală a adolescenților și cele ale adolescentelor sunt următoarele: nivelul redus de ostilitate generală și nivelul moderat de ostilitate generală are frecvențe mai mari la adolescente (12,20% și 65,80%) comparativ cu adolescenții (7% și 57,30%). Pentru nivelul ridicat de ostilitate generală frecvența adolescenților este mai înaltă spre deosebire de cea a adolescentelor (35,70 și 22%).

După testul T-Student semnalăm diferențe statistice semnificative pentru ostilitatea generală pentru rezultate adolescenților (media: 40) și cele ale adolescentelor (media: 32,78) ($T=3,4$, $p \leq 0,01$). Adolescenții demonstrează ostilitate generală mai ridicată comparativ cu adolescentele.

În continuare investigația experimentală a fost direcționată la evidențierea interrelațiilor între

Tabelul 1. Corelația și pragul de semnificații pentru agresivitate și ostilitatea generală după Pearson

Variabilele	Coeficientul de corelații	Pragul de semnificații
Agresivitate / ostilitate generală	$r=0,7974$	$p \leq 0,01$

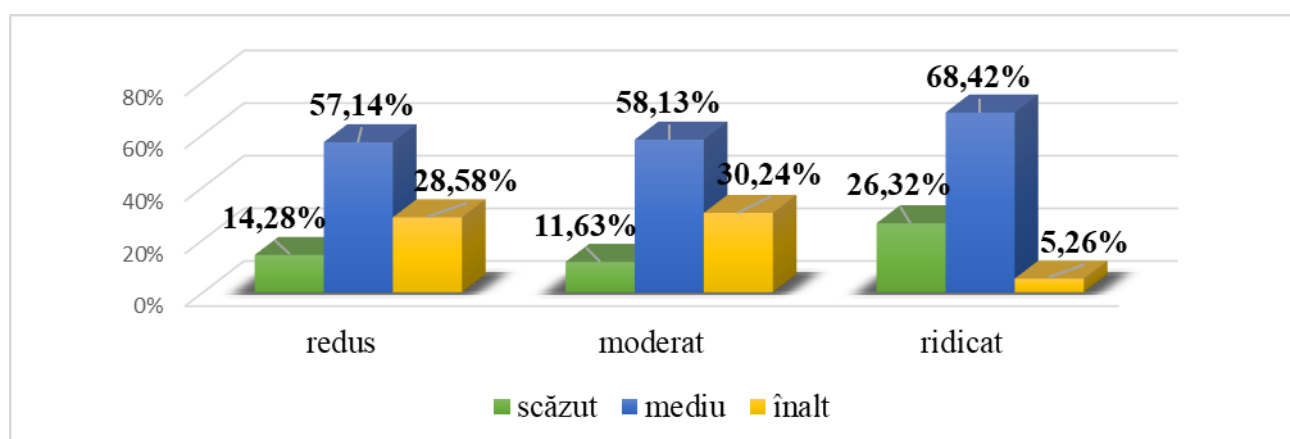

Figura 5. Încrederea în sine la adolescenții cu diferite niveluri de ostilitate generală (%)

agresivitate și următoarele variabile: încrederea în sine, inițierea contactelor sociale și curajul social.

Frecvențele adolescenților cu diferite niveluri de ostilitate generală pentru încrederea în sine sunt prezentate în figura 5.

Adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate se caracterizează prin următoarele frecvențe pentru încrederea în sine: 26,32% au o încredere în sine scăzută, majoritatea adolescenților cu același nivel de ostilitate demonstrează încredere în sine medie (68,42%) și 5,26% din adolescenți manifestă încredere în sine înaltă.

Împreună cu prezentarea frecvențelor pentru încrederea în sine adolescenților cu diferite niveluri

de ostilitate generală am întreprins studiul interrelației între ostilitatea generală și încrederea în sine. Coeficientul de corelație și pragul de semnificații sunt prezentate în tabelul 2.

Conform rezultatelor din tabelul de mai sus atestăm o relație între ostilitatea generală și încrederea în sine. Corelația semnificativ negativă ($r = -0,4356$, $p \leq 0,01$) ne permite să evidențiem că adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate generală se caracterizează prin nivel scăzut al încrederii în sine.

Exact, ca pentru încrederea în sine vom ilustra frecvențele pentru inițierea contactelor sociale la adolescenții cu diferite niveluri de ostilitate generală (figura 6).

Tabelul 2. Corelația și pragul de semnificații pentru ostilitate generală și încrederea în sine după Pearson

Variabilele	Coeficientul de corelații	Pragul de semnificații
Ostilitate generală / încrederea în sine	$r = -0,4356$	$p \leq 0,01$

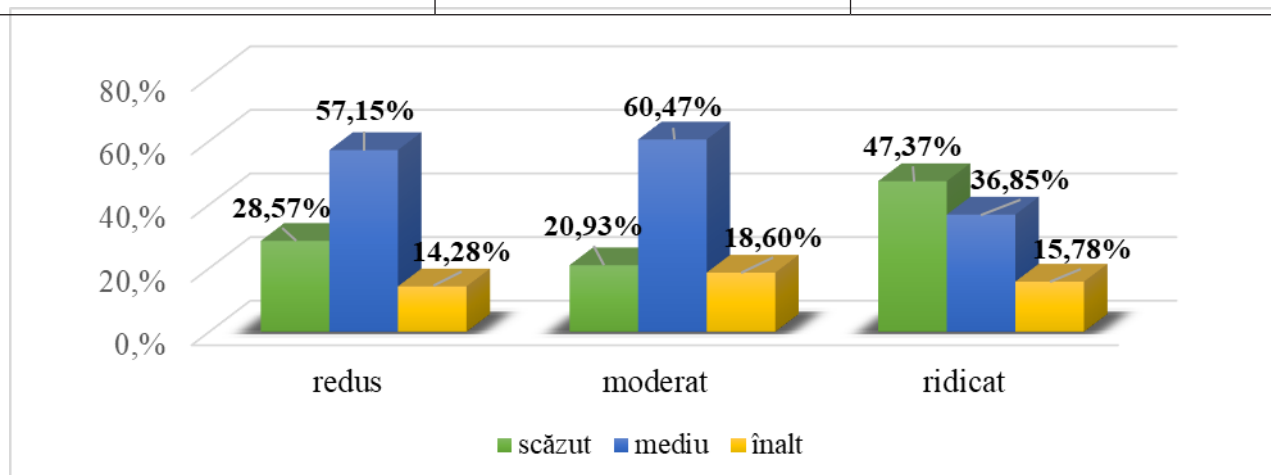

Figura 6. Inițierea contactelor sociale la adolescenții cu diferite niveluri de ostilitate generală (%)

Tabelul 3. Corelația și pragul de semnificații pentru ostilitate generală și inițierea contactelor sociale după Pearson

Variabilele	Coeficientul de corelații	Pragul de semnificații
Ostilitate generală / inițierea contactelor sociale	r= - 0,5178	p≤0,01

La adolescenții cu ostilitate generală ridicată prevalează nivelul scăzut și mediu de inițiere a contactelor sociale (47,37%, 36,85%). Un număr mic din adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate generală dau dovadă de nivel înalt de inițiere a contactelor sociale.

Pentru ostilitatea generală și inițierea contactelor sociale am calculat coeficientul de corelație. Coeficientul de corelație și pragul de semnificații este prezentat în tabelul 3.

Astfel, coeficientul de corelație atestat ne permite să evidențiem o interrelație între ostilitatea generală și inițierea contactelor sociale ($r = -0,5178$, $p \leq 0,01$). Adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate generală demonstrează un nivel scăzut de inițiere a contactelor sociale.

O ultimă dimensiune investigată este curajul social. Frecvențele pentru curajul social la adolescenții cu diferite niveluri de ostilitate generală sunt ilustrate în figura 7.

Frecvențele adolescenților cu nivel ridicat de ostilitate generală pentru curajul social oscilează pentru nivelul scăzut și mediu (47,37%). Doar 5,26% din adolescenți manifestă nivel înalt de dezvoltare a curajului social.

Interrelațiile stabilite între ostilitatea generală și încrederea în sine și ostilitatea generală și inițierea contactelor sociale sunt importante și pot fi valorificate într-un program de intervenții psihologice orientat la diminuarea agresivității prin prisma dezvoltării încrederii în sine și a abilității de inițiere a contactelor sociale.

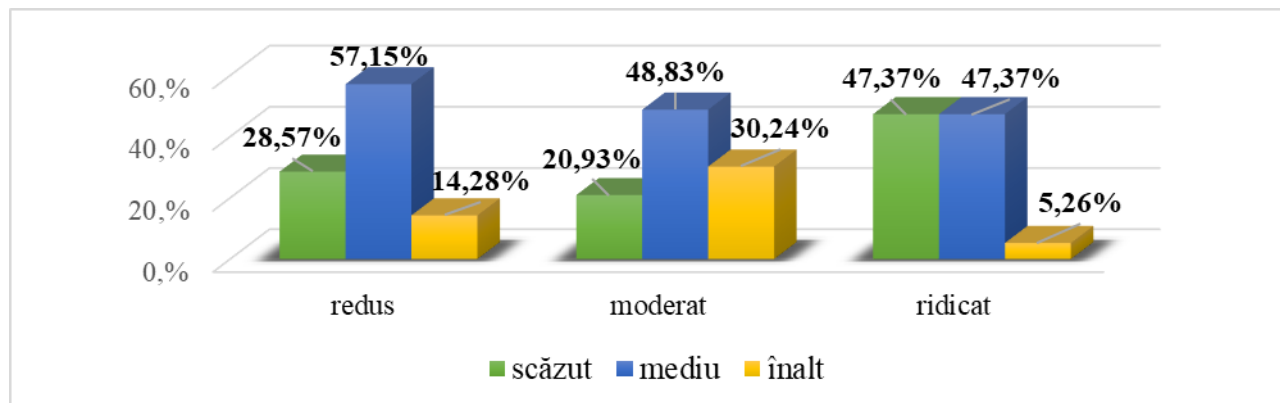
În conformitate cu rezultatele demersului experimental al agresivității și ostilității generale și a corelatelor acestora (încredere în sine, inițierea contactelor sociale și curajul social) la adolescenți vom prezenta câteva *implicații psihologice* pentru diminuarea agresivității.

Diminuarea agresivității în manieră eficientă se poate realiza doar cu respectarea anumitor principii psihologice de raportare la adolescenți: *principiul activismului, principiul poziției active de cunoaștere și cercetare, principiul obiectivării comportamentului, principiul parteneriatului în comunicare, principiul veridicității informației și principiul confidențialității* [8].

În continuare vom descrie câteva tehnici concrete ce pot fi practicate pentru diminuarea agresivității la adolescenți:

Exercițiul „Discuții despre noțiunea de „agresivitate”. Scop: crearea propriei accepțiuni cu referire la „agresivitate”, analizarea aspectelor pozitive și negative ale agresivității. Desfășurare: Psihologul va iniția o discuție cu adolescenții de la întrebările: Cu ce cuvinte se asociază agresivitatea? De ce omul are nevoie de agresivitate? Cum agresivitatea ne complică viața? [8].

Exprimarea prin dans „Dansul furiei”. Scop: exteriorizarea furiei, diminuarea tensiunii și a iritabilității. Desfășurare: Psihologul propune adolescenților prin mișcări de dans sub muzică să exprime caracterul furiei. Pe fonul unei muzici ritmate adolescenții vor dansa. La finalul activității se inițiază o discuție despre cum s-au simțit adolescenții și des-

Figura 7. Curajul social la adolescenții cu diferite niveluri de ostilitate generală (%)

pre semnificația dansului în decrisparea și destinderea psihomusculară.

Compunerea „Consecințele psihologice ale agresivității”. Scop: conștientizarea efectelor și consecințelor negative ale agresivității. Desfășurare: Psihologul propune adolescenților să scrie o compunere pe tema: „Consecințele negative ale agresivității” [8].

Activitatea de desen „Desenul agresivității / ostilității”. Scop: exteriorizarea agresivității / ostilității prin desen, conștientizarea unor conflicte și emoții negative. Desfășurare. Adolescenții vor fi rugați să deseneze agresivitatea. După activitatea psihologul propune spre discuție următoarele întrebări: Poveștile despre agresivitatea ta? Când ea apare, în ce situații și circumstanțe? În ce cuvinte și ce acțiuni sau comportamente se poate manifesta agresivitatea?

Exercițiul „Ce situații din școală îți provoacă agresivitate / furie?”. Scop: conștientizarea propriei experiențe, susținerea emoțională reciprocă. Desfășurare: Adolescenții vor răspunde pe rând la întrebarea: Ce situații, circumstanțe din școală îți cauzează agresivitate, furie, încordare, etc? Psihologul va insista ca adolescenții să nominalizeze situații concrete din viața lor școlară [8].

Desenul „Portretul unui om echilibrat și liniștit”. Scop: conștientizarea caracteristicilor unui om echilibrat și liniștit. Desfășurare: Adolescenții vor desena un om echilibrat și liniștit. După activitate se poate propune ca adolescenții să scrie o compunere pe aceeași temă.

Exercițiul „Meritele / reușitele mele”. Scop: dezvoltarea încrederii în sine. Desfășurare: Pe rând adolescenții vor verbaliza meritele / reușitele pe

care le-au obținut pe parcursul ultimelor 3 / 6 luni, evidențiind ceea ce îi justifică încrederea în sine în diferite situații [8].

Compunerea „Sunt deosebit / deosebită”. Scop: facilitarea autocunoașterii, descoperirea propriilor trăsături pozitive, ridicarea autoaprecierii și dezvoltarea încrederii în sine. Desfășurare: Adolescenții vor scrie o compunere pe tema „Sunt deosebit / deosebită”. Binevenite în acest context sunt și compunerile pe alte teme: „Despre mine”, „Emoțiile mele”.

Drept concluzii, cercetarea agresivității la adolescenți ne permite să formulăm următoarele constatări importante: un număr mare din adolescenți prezintă nivel moderat și ridicat de agresivitate și ostilitate generală. Adolescenții se caracterizează prin comportamente agresive și ostile mai frecvente și mai accentuate. Vom explica acest fapt prin caracteristicile de vârstă și modul de educație a acestora. Legități importante care conturează tabloul de manifestare al comportamentelor agresive în adolescență sunt interrelațiile stabilite între ostilitate generală și încrederea în sine și ostilitatea generală și inițierea contactelor sociale. Astfel, adolescenții cu nivel ridicat de ostilitate generală dau dovadă de o încredere în sine scăzută și inițierea contactelor sociale slab dezvoltate.

În vederea asigurării dezvoltării unei personalități armonioase este important ca agresivitatea și ostilitatea generală în adolescență să fie diminuată. Implicațiile psihologice orientate la diminuarea agresivității trebuie să fie fundamentate pe principii și tehnici concrete.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. BANCUI, D., RĂDULESCU, S.M., VOICU, M. *Adolescenții și familia*. București: Editura Științifică și Enciclopedică. 1987. 250 p. ISBN lips.
2. BLOCH, H., CHEMAMA, R., DEPRET, É., GALLO, A., LECONTE, P., LE NY, J., F., POSTEL, J., REUCHLIN, M. *Marele dicționar al psihologiei*, tr. de: A. Ardeleanu, S. Dorneanu, N. Baltă, ș.a. București: Editura Trei. 2006. 1358 p. ISBN 973-707-099.
3. BRÂNZEI, P. *Adolescență și adaptare*. Iași: Centrul de cercetări pentru problemele tineretului. 1974. 367 p. ISBN lips.
4. CUCU-CIUHAN, G., VLADISLAV, E., ANGHEL-STEMATE, R., NEGREȚ, M., ALBIȘOR, G., OLTEANU, A., VELEANOVICI, A., MARC, G. *Copii și adolescenți. Probleme, tulburări, evaluare și intervenție psihoterapeutică*. București: SPER. 2014. 304 p. ISBN 978-606-8429-34-2.
5. FREUD, S. *Opere esențiale*. vol. 6. Inhibiție, simptom, angoasă. tr. de R. Melnicu, G. Mitrea. București: TREI. 2010. 280 p. ISBN 978-606-40-0103-0.
6. PAPALIA, D., WENDKOS OLDS, S., DUSKIN FELDMAN, R. *Dezvoltarea umană*. Tr. de A. Mîndrilă-Sonetto București: Editura Trei. 2010. 832 p. ISBN 978-973-8471-414-0.

7. POPESCU-NEVEANU, P. Dicționar de psihologie. București: Albatros. 1978. 387 p. ISBN lips.
8. RACU, I.U. *Anxietatea la preadolescenți: abordări teoretice, diagnostic, modalități de diminuare. Ghid pentru studenți și masteranzi*. Chișinău: Totex-Lux SRL. 2013. 154 p. ISBN 978-9975-4201-8-1.
9. RACU, Iu. *Psihologia anxietății la copii și adolescenți*. Monografie. Ed. a 2-a rev. și adăugită. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2021. 309 p. ISBN 978-9975-46-521-2.
10. STANICU, M. *Emoțiile negative la adolescenți și modalități de diminuare*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”. 2023. 236 p.